

A magyarországi csillagászat ezer esztendeje

Nyolcévi szünet után újra csillagásztörténeti konferencia ült össze Szombathelyen, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ által rendelkezésre bocsátott helyiségekben. Az esztergomi alakuló ülést követően 1983-tól öt eredményes csillagásztörténeti találkozó és három évfordulós emlékünnepe zajlott le (Eger, Pápa, Salgótarján, Pécs, Szombathely). Ezt a sorozatot azonban nem csak az elmúlt évek gyakorlati nehézségei zárták le, hanem a hazai csillagásztörténeti munkálatok fejlődése is új igényeket és magasabb színvonalat követelt meg.

A 2001. augusztus 24–26. között megrendezett konferenciát azzal az elgondolással szerveztük, hogy az lezárná a régi csillagásztörténeti találkozók sorozatát, egyúttal nyitánya is lehetne egy új, átszervezett rendszeres konferencia sornak. Az államalapítás országzszerke megrendezett ünnepeire arra készítették a szervezőket, hogy a találkozó témaköréül egy átfogó, a csillagászat lehetőleg mennél több korszakát és területét bemutató konferenciát hirdessünk meg, *A magyarországi csillagászat 1000 esztendeje* címmel, és az egész Kárpát-medencére – a történelmi Magyarországra – kiterjedően.

Az igen tág tárgykörnek megfelelően a csillagásztörténet számos területét érintő előadásokat hallhattunk. Az ősrégészet, régészet csillagászati kapcsolataitól (dr. Pásztor Emília, ill. Csillik Iharka és Maxim Zoja Kolozsvárról) a néprajzi vonatkozásokon át (Tóth László, Végvári Józseffel Debrecenből), a középkori csillagászat ismereteit (Keszthelyi Sándor, Pécs), és a modern asztronómia területeit (dr. Balázs Lajos igazgató Budapest, Ladislav Druga aligazgató Ógyalla, Horváth Edit tanárnő Egerváról, dr. Székely László és Zsoldos Endre Budapestről) egyaránt érintette. (Nagy kár, hogy a 18. sz. hazai tudományát ez alkalommal csak képsorozat képviselte.)

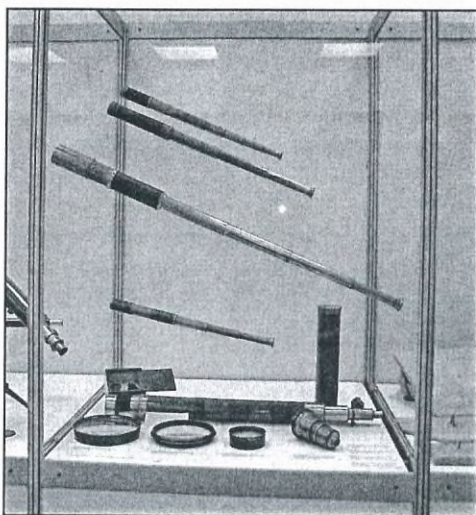
Másrészt azonban helyet kaptak a kutatómódszertani beszámolók. Pl. ilyen volt Maróti Tamás budapesti, dr. Péntek Kálmán szombathelyi, Ponori Thewrek Aurél budapesti, Sragner Márta pécsi előadó ismertetése. Történeti találkozóinkon ez alkalommal került sor először poszter- és könyvbemutatóra (Bartha Lajos, Farkas Ernő budapesti, dr. Hudoba György székesfehérvári résztvevők csillagászati bibliográfiákat, ill. 19. sz.-i ismeretterjesztő, és 20. sz.-i tankönyveket állítottak ki; Tóth László, Gerlei Ottó és Mező György Debrecenből kalocsai Nap-fotoszféra rajzokat, Vasné Tana Judit Egerből az egri Csillagásztorony múzeumáról állított ki képeket.)

A fenti felsorolásból kitűnik, hogy a konferencia tárgyköre meglehetősen eklektikus volt, ami az érdeklődők egy részében némi kételyt keltett a rendezés átgondoltsága iránt. Elgondolásunk azonban helyesnek bizonyult, amit legjobban dr. Balázs Lajos nyilatkozata (meleg hangú záró beszédében) támaszt alá:

„Bevallom, egy kicsit mondva csinálnak éreztem a magyarországi csillagászat ezer évére utaló konferencia címet. Hiszen a csillagászat tudományának Magyarországon alig százhusz éves múltja van. De ahogy sorra hallottam az előadásokat, rádöbbsentem, hogy a magyar őstörténetet is át- meg átszövik a csillagászati utalások. Ezek az archeoasztronómiai kutatások, néprajzi adalékok mind beleférennek a csillagászat tárgykörébe...”

Összesen 15 előadás hangzott el, 13 résztvevőtől (a társszerzőkkel 15), így hát az egyes beszámolók időtartamát negyedórára kellett korlátozni. Három hosszabb előadásra adhattunk lehetőséget, olyan témakörökből, amelyekről még nem hangzott el sehol sem ismertetés, legalább is magyar nyelven nem. Dr. Pásztor Emília az archeoasztrolómia és régészeti kutatások kapcsolatát ismertette, példaként néhány saját eredményét mutatva be. Mgr. Druga László igazgató-helyettes az ógyallai csillagvizsgálóban végzett kutatásokról szól, főleg a nálunk alig ismert, 1920–1938 közti időszakra téve a hangsúlyt. Előadását a bemutatott szép videofilm időtartamához szabta. Ponori Thewrewk Aurél a magyarországi kronológiai kutatások múltját ismertette; ez a tárgykör mindaddig teljesen ismeretlen volt.

A konferencia résztvevőinek többsége augusztus 24-én (pénteken) érkezett meg Szombathelyre, ahol a vendégeket a rendezők várták. Délután (16 órakor) *Vértés Ernő* köszöntötte a megjelenteket, majd bemutatta a Vas megye csillagászati emlékei című kamara kiállítást. A kiállítás elején jó felvételek sora mutatta be a Vas megyében meglévő rögzített napórákat és néhány régi árnyékóra dokumentumait. A vitrinekben ez alkalommal nem a szép és gazdag Gothard-gyűjtemény műszereit láttuk, hanem Vas megyei iskolák csillagászati szemléltető eszközeit, magánszemélyek – csillagászatkedvelők – eszközeit. A felsorakoztatott tárgyak, pl. a ma is jól használható 8 cm-es refraktor, vagy a komolyabb megfigyelésekre is módot nyújtó 18,5 és 15,5 cm átmérőjű objektívek, jól szemléltették azt a szellemi légkört, amelyben Gothard Jenő nemzetközi hírnevű obszervatóriuma kifejlődhetett.

Részlet a Vas megye csillagászati múltja c. kiállításából

Magáról a herényi Gothard-csillagvizsgálóról főleg eddig még kevésbé ismert képi és írásos dokumentumokat sorakoztatott fel a kiállítás. A tárló sor végén dr. Tóth György hagyatékának válogatásából összeállított képek, oklevelek, iratok a mai szombathelyi ELTE Asztrofizikai Obszervatórium kezdeteit mutatták be.

A pergő és mindvégig figyelemmel kísért előadó ülések után a résztvevők meglátogatták az egykori Gothard-kúriát (az obszervatórium eredeti helyét), a mai Gothard Obszervatóriumot, és területén az egyesület külön kis csillagvizsgálóját, valamint a Gothard-fivérek és dr. Tóth György sírját. Gothard Jenő szép mellszobrát a konferencia legidősebb és legifjabb előadója, Ponori Thewrewk Aurél és Horváth Edit együtt koszorúzta meg.

Az augusztus 26-i, vasárnap délelőtti ülést A csillagászat történeti kutatások időszerűsége címmel az esetleges vitatott kérdések megtárgyalásának, de főleg a konferencia tanulságainak értékelésére szántuk. E sorok írója néhány elvi tanulságot próbált összegezni, és a következő évek lehetőségeit latolgatta. Ezután Vértés Ernő a rendszeres csillagászat történeti munkák és konferenciák lehetőségeinek gyakorlati kérdé-

seit vetette fel. A nehezen kialakuló vita, vagy inkább megbeszélés során elhangzott az a gondolat, hogy önálló csillagásztörténeti csoportot kellene alakítani (Keszthelyi S.), de dr. Balázs Lajos arra figyelmeztetett, hogy bürokratikus teendők inkább akadályt, mint előnyt jelentenek, a spontán kialakuló együttműködések az életképesek. Ezt a véleményt a jelenlevők többsége is osztotta.

A konferencián elhangzott előadások

Pásztor E.: Az archeoasztrolómia szerepe a régészetben
Csillik I.-Maxim, Z. (Kolozsvár): A kígyó az archeoasztrolómiában
Tóth L.: A Tévelygő juhász – egy népi csillagkép-név eredete
Keszthelyi S.: Milyen irányba néznek hazánk középkori templomai?
Balázs L.: Tudományos kutatások Ógyallán, Konkoly Thege korában
Druga, L.: A 130 éves ógyalla-hurbanovói csillagvizsgáló története
Horváth E.: Gothard Jenő, a premontrei diák
Székely L.: Fényi Gyula és a jezsuita természettudomány
Ponori Thewrewk A.: A magyarországi kronológiai kutatások múltjából
Zsoldos E.: A magyarországi változócsillagászat kezdetei
Tóth L.-Végvári J.: Napfogyatkozás és népművészet
Péntek K.: Főiskolai szakdolgozatok, mint a csillagásztörténet lehetséges forrásai
Sragner M.: A „Meteor” csillagásztörténeti rovata a kezdetektől napjainkig
Maróti T.: A Halley-üstökös Salamon magyar király dénárjain
Ponori Thewrewk A.: Mikor ült Petőfi a négyökrös szekéren?

Bartha L., Vértes E. és Ponori Thewrewk egyaránt a rendszeres kapcsolattartás, és a kölcsönös tájékoztatás jelentőségét emelte ki. A tájékoztatáshoz igen célszerű lenne, pl. a Meteor csillagásztörténeti rovatának különlenyomatként való megjelenítése, és az együttműködésben résztvevők számára való szétküldése.

Vértes Ernő javasolta – és ezt a vendégek egyhangúan helyeselték –, hogy a most megjelentek, ill. a téma iránt érdeklődők számára körlevélben küldjünk tájékoztatást, egyúttal kérdőívet is, amelyben az együttműködés iránti készséget mérnénk fel.

Helyesléssel találkozott az a javaslat is, hogy az eddigi csillagásztörténeti találkozók helyett rendszeresíteni kellene a kétévente megrendezett csillagásztörténeti szemináriumokat. Zsoldos Endre ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy az eredetileg javasolt tematikus szemináriumok helyett a jövőben is szabadon választott tárgykörökből állítsuk össze a programot. Bartha Lajos a rokontudományok és a történeti tudományok képviselőinek hathatósabb bekapcsolását szorgalmazta (régészek, történészek, néprajzosok).

A konferencia jó hangulatát nem kevéssé emelték a közös vacsorák a közeli „Gödör” vendéglőben. Bizonyára jó néhány közelebbi ismeretség is kialakult ezeken az együttléteken. A konferencia érdekes színfoltja a budapesti Uránia „veterán” munkatársainak jelenléte: Ponori Thewrewk Aurél az egykori MCSE alapító tagjai közé tartozik (55 éve!), Bartha Lajos és Jáger Tamás 53 éve lépte át a csillagda küszöbét, Fejes Imre, Hack Frigyes, Petik Péter és Thaly Koppány is több mint negyven éve ott ismerkedett a csillagászzal. Talán kissé már ez is történelem, hiszen számos eseményre már csak az „őstagok” emlékeznek vissza.

Végül, de nem utolsó sorban köszönet illeti mindazokat, akik csendes, de hatékony közreműködésükkel hozzájárultak a konferencia sikeréhez.

BARTHA LAJOS

Könyvajánlat

Vértes Ernő: Vas megye csillagászati emlékei – Kamara kiállítás. Kiadja a Gothard AmatőrCsillagászati Egyesület. 40 o., 6 színes, 3 fekete-fehér fényképpel. Szombathely, 2001.

A szépen kivitelezett füzet a szombathelyi Csillagásztörténeti Konferencia tiszteletére, a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központban rendezett kiállítás alkalmából készült. Ezért nem is sorolja fel a megye összes számításba vehető csillagászati emléktárgyát, pl. a Gothard-gyűjtemény műszereit. (Ezekről egyébként külön kiadvány jelent meg korábban.) Mégis szívesen ajánljuk mindazoknak, akik a magyarországi csillagászat múltja iránt érdeklődnek, vagy hasonló tárgyak összeírásával, adatgyűjtésével foglalkoznak.

A füzet összeállítója hosszú évek óta foglalkozik a Vas megyei napórák, csillagászati műszerek és más dokumentumok összeírásával, ha lehet gyűjtésével. A most kiadott füzet egy reprezentatív kiadvány a nagy számú adatból. Szinte minden eszköz s dokumentumtípus képviselve van, ezért egyúttal mintaként szolgálhat azok számára, akik hasonló munkára vállalkoznak.

A kötet első része (5–18. o.) a megye 40, nagy részben meglevő napórájának szabatos leírását nyújtja, ahol arra fellelhető adat van, azok történetével együtt. Néhány napóra esetében érdekes egykori utalások is felbukkantak, amelyek a rögzített napóra egykori készítésére, állapotára utalnak. A második rész hét hordozható napóra, ugyancsak mintaszerű leírását tartalmazza. Ezek főként a szombathelyi Smidt Múzeum gyűjteményéből származnak.

A harmadik részben szemléltető eszközök ismertetését találjuk: térképeket, föld-, ég- és marsgömb leírását, egy iskolai spektroszkóp és számos könyv bemutatását. Érdekességként jegyezzük meg, hogy tudunkkal ez az egyetlen hazai gyűjteményben őrzött marsglóbusz.

Igen érdekes a negyedik rész (29–32. o.), amely különféle távcsöveket és távcsőrészeket sorol fel. Ezek között 18,5 cm átmérőjű objektívet is találunk, de talán legszebbek a kihúzható, ún. tengerész-távcsövek. Végül a negyedik rész a kiadvány fénykép és könyv dokumentumokat sorolja fel. Igen tanulságos a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola csillagásztörténeti szakdolgozatainak címjegyzéke, amely más tanárképzők számára is példa értékű lehet.

Az érdekes kiállítás vezető füzet nem csak egy megye csillagászati hagyományairól ad áttekintést, hanem a hazai csillagászati kultúra múltjának szép bemutatása. Kíváncsinos lenne, ha mennél több város és megye mutatna be hasonló kiadványt. (Beszerezhető a Gothard AmatőrCsillagászati Egyesület címén, Szombathely, MMIK Ady Endre tér 5.) (Bartha Lajos)

VAS MEGYE CSILLAGÁSZATI EMLÉKEI
Kamara kiállítás.
Szombathely, 2001. augusztus 13 - szeptember 9.